

szerb befolyás alatt álló körzetekben. A szerb propaganda is belátta, hogy a halálfélelem nagyobb úr, mint a haszonlesés, ezért ők is szabadcsapatokat vetettek be. Ezeknek az volt a módszere, hogy a falvakban túsul ejtettek néhány tekintélyes parasztot, akiket csak akkor engedtek szabadon, ha a falu szerbnek nyilvánította magát, különben kivégezték a szerencsétleneket.

A görög, a bolgár és a szerb nyomás a macedóniai szláv lakosságot ellenállásra készítette, és segítette felismerni saját különállóságát. A lakosság belefáradt a nemzetiségi küzdelembe, és az egyik orosz konzul 1907-ből származó beszámolója szerint a kasztoriai járásban egyes parasztok nem hajlandók semmiféle népvetet használni magukra, hanem makacsul csak macedónoknak hívják magukat, s körükben kezd kialakulni valamiféle külön macedón öntudat. Egy másik járásban hét falu azt kérte, hogy nyilvánítsák őket „macedóniai szlávoknak”. A macedón nemzeti tudat csírái mellett a konzulok nyelvi megfigyeléseiket is továbbították. Az egyik orosz konzul például megfogalmazza, hogy a helyi nyelv annyira sajátos, hogy önálló szláv nyelvnek minősülhet.

Az 1912–1913. évi balkáni háborúk ezt az éppen csak elkezdődő nemzeti válsági folyamatot megakasztották, mert a három részre szabdaltnak Macedóniában folytatódott a helyi szláv lakosság elgörögösítése, elszerbesítése, illetve elbolgárosítása, ami erőszakos áttelepítésekkel és hatalmas menekültáradattal párosult.

Zoltán András

Csehek Oroszországban

Gerčikova, I. A.: Čehi v Rossii: istoriâ prodolžaetsâ. = Slavánovedenie, 5. no. 2002. 66–72. p.

1867-ben került sor a csehek moszkvai „zarándoklatára”, amikor a néprajzi kiállításra érkező csehek II. Sándor cár kihallgatáson fogadta. Hamarosan ezután az orosz kormányzat megteremtette annak a lehetőségét, hogy cseh telepesek jelentős kedvezményeket élvezve vándoroljanak be Oroszországba. A gazdasági válság által sújtott Osztrák–Magyar Monarchiából ebben az időszakban igen sok cseh települt át olyan országokba, ahol sok volt a szabad föld: az Amerikai Egyesült Államok és Brazília mellett Oroszországba is. Több mint 30 ezer cseh – többségében föld nélküli paraszt – települt át ekkor Észak-Kaukázusba, Volhíniába és Oroszország más vidékeire. Dél-Oroszország mellett népes cseh kolónia alakul ki Moszkvában, Szentpétervárott és Kijevben is. Sorsuk szorosan összefonódott Oroszországgal, maradandó nyomot hagyva annak kultúrájában, tudományos és politikai életében. A XIX–XX. század fordulóján csehek újabb áradata indul Oroszországba. Ezek többnyire megőrizték osztrák–magyar állampolgárságukat. Számuk több tízezerre tehető, s köztük már nem csak parasztok, hanem vállalkozók és műszaki közép-kaderek is voltak.

A XX. század 90-es éveiben megfordult a vándorlás iránya: 1995–1999 között a volhíniai, a kazahsztáni, a grúziai és a volt Szovjetunió más vidékein élő csehek utópai gyakorlatilag mind visszaköltöznek őseik földjére. Túl sokat kellett megélniük a XX. században: a kuláküldözést, a deportálásokat, a koncentrációs táborokat, a polgárháborút és a két világháborút, így nem csoda, hogy mihelyt alkalom adódott, csehül már nem beszélő, csehországi kapcsolatokkal már nem rendelkező, eloroszosodott utódaik gondolkodás nélkül a Csehországba való áttelepülés lehetőségét választották.

Maradtak azonban még csehek Oroszországban. A szerző a novorosszijszki határterületen működő cseh egyesület példáján mutatja be sorsukat. A szovjet korszakban mindent

elkövettek azért, hogy a csehek elfelejtsék származásukat. A szerző szerint valószínűleg a nyelvrokonság is közrejátszott abban, hogy a csehek itt nehezebben őrizték meg anyanyelvüket, mint az Egyesült Államokban. Az első telepeket egyébként erőszakkal átértékeltek az ortodox vallásra.

Az első cseh telepek – 360 család – 1869-ben érkeztek Novorosszijszk kikötőjébe. Első településeiknek a Kirillovka, Mefogyijevka, Vlagyimirovka, Glebovka nevet adták, amelyek máig fennmaradtak. Két év múlva újabb telepek érkeztek, ezek közül sok család egyénileg utazott, sok hónapot töltve úton lovas kocsikon. 1874 után a betelepülés megszűnt, mivel a cseh földművesek kedvezményeit megszüntették. Az 1897. évi népszámlálás adatai szerint a volhíniai kormányzóságban 28 ezer cseh lakott, aki több mint 30 ezer hektár földet birtokolt. 1901-ben a 23 ezer lakosú Novorosszijszkban 270, a környező falvakban további 619 cseh élt, 1906-ra számuk 305-re, illetve 1148-ra emelkedett. Volhínia után a mai Krasznodari határterületen volt a legnagyobb kompakt cseh lakosság Oroszországban. A Csernomorszki járásban 1926-ban 2600 cseh élt, és 7 cseh iskola működött.

A telepek nehéz körülmények között kezdtek hozzá a föld termővé tételéhez: eleinte földbe vájt viskókban laktak, amelyek télen hidegek voltak és nedvesek, nyáron pedig a kigyók, a muslicák és a vaddisznók ellen kellett védekezni. Közösén irtották az erdőt, kerítették be a földeket, óvták a termést. Szorgalmas munkájuk eredményeként hamarosan megszédtek magukat. Malmokat építettek, sok újítást vezettek be. Különösen a szőlészetben, a gyümölcs- és zöldségtermesztésben jeleskedtek, de még a dohánytermesztésben is maguk után utasították az e téren nagy szakembereknek tartott görögöket is. Sokat tettek az ipar fejlesztéséért is, különösen az élelmiszer- és a söripar terén. Mefogyijevkában az egész környéken híres kolbászüzemet létesítettek, ugyanott 1899-ben sörgyár épült, amely egészen az 1960-as évekig működött.

A mezőgazdaságon és az iparon kívül nagyban hozzájárultak a csehek a Kubany-vidék kulturális életéhez is. Más telepesekhez képest nagy figyelmet fordítottak a zenére és a sportra. Minden faluban volt amatőr zenekar, általános volt a gyermekek zenei oktatása.

Az I. világháború kitörésekor az oroszországi csehek nem engedelmeskedtek az osztrák–magyar konzulátusok felhívásának, hanem Oroszországban maradtak. Azok, akik orosz állampolgárok lettek, az orosz hadseregbe vonultak be, a többiek önkéntes cseh alakulatokat hoztak létre, amelyekből 1917-ben megalakul a csehszlovák hadtest, amely kezdetben az orosz parancsnokság alá tartozott, majd önállósította magát. 1918 májusában Trockij parancsot ad a hadtest lefegyverzésére és feloszlására. Egyes katonák átállnak a vörösökhöz, de a többség megtagadja a feloszlást és a bolsevikok ellen harcol. Az utolsó cseh légionáriusok csak 1920 végére érnek haza.

Az I. világháború és a polgárháború után Novorosszijszkban még több száz cseh család maradt. Akkor még nem tudták, hogy mi vár rájuk. 1927-ben felszámolták a Csehszlovák Társaságot, amely sikeresen védte a Kubany-vidéki csehek érdekeit és segítette fenntartani kultúrájukat. Ezzel párhuzamosan szűnnek meg az iskoláik, templomaikban komzomol-sejtek vernek tanyát. A II. világháború idejére egyre kevesebb cseh marad ezen a vidéken. Mivel többségük időközben módos gazda lett, az elsőők között esnek áldozatul a kuláktalanításnak, Oroszország belsejébe és Szibériába deportálják őket. Nem került el a cseheket sem a terrorhullám, sokukat kémnek nyilvánították. A II. világháború éveiben sokan harcoltak a Vörös Hadseregben és Ludvik Svoboda tábornok hadtestében, amely részt vett Csehszlovákia felszabadításában is, akik ez utóbbi alakulatban szolgáltak, a háború után Csehszlovákiában maradtak, és később a családjukat is elvitték. Novorosszijszk környéke egy időre német megszállás alatt volt, a németek helyreállították

ták a templomokat, amelyekből később kultúrház lett. Sokakat Németországba vittek munkára, ezek közül a túlélők mind Nyugaton maradtak. Így aztán a cseh diaszpóra létszáma a Kubany-vidéken a minimálisra csökkent.

A II. világháború után a fiatalok többsége már vegyes házasságban élt, a nyelvet nem beszélték, asszimilálódtak. A nyelvet csak az idősebbek őrzik. Házaik jó minőségűek, gondozottak. A cseh falvakba manapság egyre több kaukázusi, tatár, csecsen család települ be, demográfiai okokból ezek kerülnek túlsúlyba a csehek leszármazottaival szemben. Az utóbbi időben azonban felébredt az érdeklődésük a cseh nyelv és az óhaza iránt, megalakították egyesületüket, felvették a kapcsolatot hazájuk oroszországi nagykövetségével. Nincsenek sokan, de jellegzetes színfoltját képezik Novorosszijszk történetének és remélhetőleg jövőjének is.

Zoltán András

Bug-parti „hollandusok” Volhíniában

Bütow, Eduard: Bug-Holländer in Wolhynien. = Ukraďis'ka kul'tura v evropejs'komu kontekstě – Ukrainische Kultur im europäischen Kontext. Herausgegeben von Rolf Göbner und Alexander Kratochvil. Greifswald 2002. 169–180. p.

Az északnyugat-ukrajnai Volhínia területén, a Bug folyó mentén élt 1945-ig egy német nyelven beszélő népcsoport, amelyet „hollandusoknak” neveztek. Az ismertetett tanulmány szerzője – maga is e kisebbség tagjaként született 1932-ben – könyvben dolgozta fel az eredetükről és sorsukról összegyűjtött ismereteket.* Az itt ismertetett tanulmány ennek a könyvnek a rövid szerzői összefoglalása.

A Bug-parti „hollandusok” ősei egykor valóban a Németalföldről indultak el, eredetileg frízek, hollandok és flamandok voltak. Az 1520 után bekövetkezett németalföldi protestánsüldözések elől menekülve telepedtek le a lengyel királyság fennhatósága alá tartozó porosz területeken. Ide többnyire tengeri úton érkeztek, mivel Amsterdam, Enkuizen és Hoorn kikötői élénk forgalmat bonyolítottak a nyugat-porosz Danckával (Danzig, Gdańsk) és a kelet-porosz Königsberggel. Származási országuk nyomán új hazájukban egységesen „hollandusoknak” nevezték őket, sőt maguk is ezt használták önelnevezésükként (a latin nyelvű okmányokban *Hollandi* vagy *Batavi* néven szerepelnek).

A telepesek a lengyel király oltalma alatt álltak. I. Zsigmond (1506–1548) és II. Zsigmond Ágost (1548–1572) uralkodása idején vallásszabadság uralkodott, a protestáns telepeseket a katolikus püspökök is szívesen látták birtokaikon, annál is inkább, mivel a „hollandusok” más telepeseknek is tanítómestereik voltak az erdők, a mocsarak és a lápok meghódításában. Új településformát honosítottak meg, amelyben a szétdarabolt szántóföldekkel jellemzett lengyel halmazfalutól (*wieś*) eltérően minden gazda a saját egy tagban kimért földje közepén lakott (lengyelül *holendry* ~ *olendry* – éppen a „hollandusok” nevéből). Házaik stílusa is jellegzetes volt, a lakó- és a gazdasági épületek közös fedél alatt álltak.

Szorgalmas, igénytelen parasztok voltak, rövid idő alatt elérték, sőt meghaladták az őslakosok terméseredményeit, noha az értéktelenebb föld lett az övék. A „hollandusok”

* Bütow, Eduard: *Bug-Holländer in Wolhynien. Spuren und Geschichte*. Verlag „Wolin” , Shitomir / Ukraine, 2002.